

LA NECRÒPOLI DE LA PAÏSSA (MONISTROL DE CALDERS): EL POBLAMENT D'ÈPOCA VISIGÒTICA AL BAGES (SEGLES VI-VII)

Albert Roig i Deulofeu - Jordi Roig i Buxó

Aquest treball presenta els resultats de l'excavació d'una necròpoli visigòtica a Monistrol de Calders, datada entre els segles VI i VII d. C. per una dena de collaret. El període visigòtic és fosc i desconegut, però tanmateix, cada dia en van apareixent nous testimonis que –malgrat la seva migradesa– permeten fer una primera aproximació de l'estructura del poblament en aquesta època al Bages.

Sepultura 2, tomba reutilitzada, de tipologia en caixa de lloses rectangular.

SITUACIÓ

El jaciment es troba situat a la comarca del Bages i dins el terme municipal de Monistrol de Calders. En un indret de transició entre el massís de Sant Llorenç del Munt i la plana del Moianès (MAPA 1).

Ens trobem davant un territori muntanyós, d'un relleu continuat i amb una orografia que es caracteritza per una alternança de rieres i serrats.

Concretament, la necròpoli es troba emplaçada en un suau pendent que mira a llevant a sobre d'un abrupte tallat obert pel curs de l'actual riera de Marfà, a uns 150 metres al sud de la masia de la Païssa, assentada en un altiplà a tramuntana del poble de Monistrol de Calders. Aquest gran mas de la Païssa és un edifici complex, com torre, galeries, cos residencial i annexos, en el qual es veu obra del segle XII al XVII, té una capella dedicada a sant Martí documentada des de l'any 1629.

S'hi accedeix seguint el camí que surt enfront de la colònia Clarassó i agafant després un trencall a mà dreta.

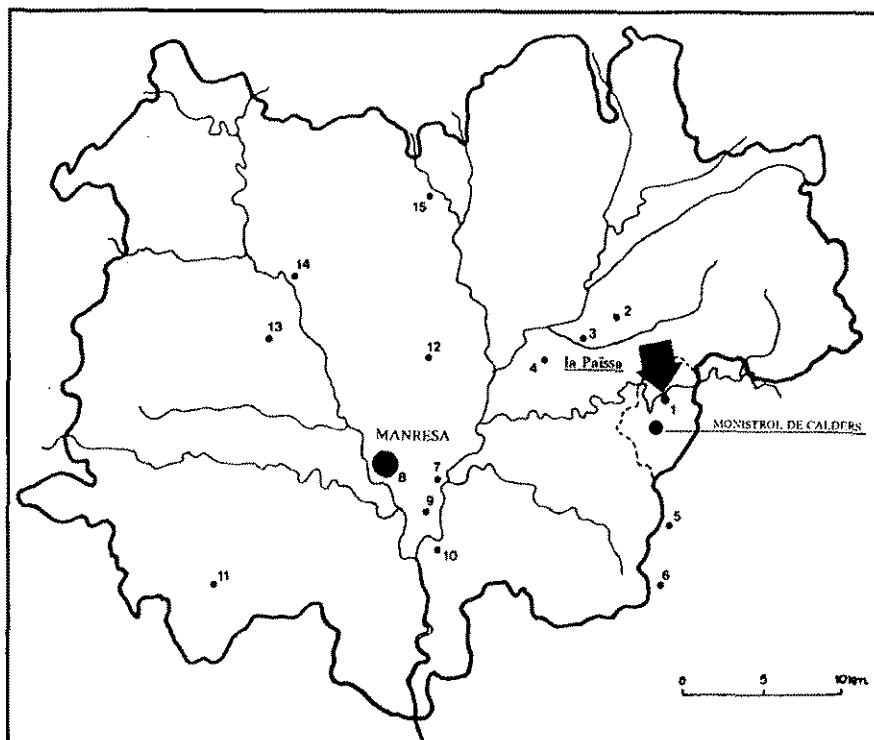
Les seves coordenades són $S^{\circ} 42' 13''$, $41^{\circ} 46' 15''$. Amb una altitud de 440 metres.

LA NECRÒPOLI

Motivada pel saqueig d'una sepultura i amb la constància d'antic de l'existència de més tombes a l'indret, es va portar a terme, durant els dies de l'1 al 7 d'agost de 1983, una campanya d'intervenció arqueològica al paratge de la Païssa, on, abans d'iniciar els treballs, ja eren visibles tres cistes, una d'elles clarament remoguda.

S'han localitzat i excavat en la seva totalitat 11 tombes, tanmateix creiem que la necròpoli és molt més extensa i nombrosa, ocupant actualment una superfície de 960 m².

Les restes eren molt superficials (a uns 20 cm) a causa de la degradació i erosió del pendent on es localitzen, i van aparèixer molt malmeses, a més de presentar cada una d'elles

MAPA 1

Situació dels diferents jaciments corresponents al període visigòtic (segles VI-VII) del Bages.

- 1.- Necròpoli de la Païssa (Monistrol de Calders), segles VI-VII
- 2.- Sivella de Salabernada (Artés), 1a meitat segle VII
- 3.- Basílica i necròpoli d'Artés (Artés), segles VI-VII
- 4.- Vila romana de Matabans (Artés)
- 5.- Sivella de l'Otzet (Granera), mitjan segle VII
- 6.- Necròpoli i sivella de Coll d'Eres (Sant Llorenç del Munt), mitjan segle VII
- 7.- Enterrament de les Marcetes (Manresa), segle VII
- 8.- Necròpoli del Puig Cardener (Manresa), segles V-VII
- 9.- Necròpoli dels Comtals (Manresa), segle VII
- 10.- Vila romana de Boades (Castellgallí)
- 11.- Necròpoli de can Paleta (Castellfollit del Boix), segle VII
- 12.- Necròpoli del Serrat Rodó (Santpedor), segles VI-VII
- 13.- Necròpoli del Collet del Cargol (Sant Mateu de Bages), finals segle VI inici segle VII
- 14.- Fibula i moneda d'Egica (686-702), dins el terme municipal de Súria
- 15.- Tombes i sivella de Sobirana (Balsareny), segles VI-VII

les conseqüències d'haver estat saquejades, fets que han impedit que en coneguèssim llurs cobertes.

Sobre l'estructura tipològica de les tombes s'aprecien unes característiques generals, es tracta de sepultures formades per caixes de lloses, llargues i primes, amb llit també fet amb lloses en alguns casos, de planta rectangular i a voltes lleugerament trapezoïdal. Corresponents indistintament tant a individus adults com infantils. Segueixen totes una mateixa orientació est-oest. S'ha observat una reutilització quasi general de totes les sepultures, amb acumulacions d'ossos als peus de les mateixes, amb un màxim de tres individus dins una mateixa tomba. Malau-

radament, en pocs casos podem comptar amb la inhumació completa i en bon estat a causa dels diferents saquejos soferts. Fet que d'altra banda pot explicar també la total absència d'aixovars, tan sols en dues de les tombes han aparegut materials en relació als inhumats, concretament una petita dena de collaret de pasta vítria, i un fragment de cap d'agulla de bronze, localitzats entre els munts d'ossos dels esquelets arraconats.

El material arqueològic recuperat, doncs, ha estat realment molt pobre. Quant al material antropològic, s'han exhumat restes d'uns 15 individus en un estat de conservació molt deficient; però dels quals tanmateix creiem molt interessant el

seu estudi. El material ceràmic, aparegut entre les terres de farciment de les tombes, és de petites dimensions i molt rodat, i es caracteritza per ser de pasta oxidant i coloració ataronjada, amb 53 fragments recuperats. Cal esmentar també la presència abundant de fragments grans de tegulae a l'interior de les tombes.

DESCRIPCIÓ DE LES SEPULTURES

SEPULTURA 1

Tipologia: Fossa irregular

Conservació: Espoliada i molt mal-mesa, degradada per l'erosió

Descripció: Fossa excavada a la marga de forma rectangular molt irregular

Orientació: 297° est-oest

Inhumació: Esquelet desaparegut, possiblement adult

Materials: Petits fragments de ceràmica oxidant en el reompliment de terres

SEPULTURA 2

Tipologia: Caixa de lloses rectangular

Conservació: Espoliada, amb l'estructura força intacta

Descripció: Fossa excavada al sauló

amb caixa delimitada de tres lloses de sorrenca a cada lateral i una als peus i al cap, el fons és el terreny aplanat

Orientació: 298° est-oest

Inhumació: Reutilització. Adult en decúbit supí en el fons de la tomba, remogut i parcial, amb un amuntegament d'ossos als seus peus, amb dos cranis

Material: Res

SEPULTURA 3

Tipologia: Caixa de lloses

Conservació: Espoliada i amb l'estructura desmuntada, afectada per l'erosió i la vegetació

Descripció: Fossa rebuidada a la roca amb caixa de lloses de la qual en conserva la capçalera, la resta apareixen tombades i escampades en el clot del saqueig.

Orientació: 287° est-oest

Inhumació: Esquelet desaparegut, amb algun fragment informe d'os

Material: Res

SEPULTURA 4

Tipologia: Caixa de lloses rectangular

Conservació: Saquejada i buidada, l'estructura es conserva

Descripció: Caixa de dues llargues lloses als laterals i una a la capçalera

i als peus, el fons és enllosat en llur meitat superior. Presenta un amuntegament de pedres mitjanes triades a la part superior de la tomba, per damunt la llosa vertical del cap, fent un petit túmul, visible exteriorment. Podria tractar-se d'una senyalització de l'enterrament

Orientació: 292° est-oest

Inhumació: Petit amuntegament d'ossos molt fragmentats a la zona de la capçalera. Correspon a un adult

Materials: Dos grans fragments de tègula entre les terres

SEPULTURA 5

Tipologia: Caixa de lloses lleugerament trapezoidal

Conservació: Espoliada, l'estructura apareix desmuntada parcialment

Descripció: Caixa de lloses on els laterals han desaparegut, tan sols es conserven ben col·locades dues petites lloses verticals al costat dels peus, i les dues dels tancaments. El fons és fet amb una llosa molt llarga i una de curta als peus

Orientació: 280° est-oest

Inhumació: Reutilització. Amb un adult en decúbit supí i braços estirats al costat del cos, complet però amb algunes parts remogudes a la zona de la pelvis i els braços. Apareix un petit amuntegament d'ossos molt fragmentats dipositats posteriorment al damunt de l'anterior

Materials: Entre les terres del reompliment 9 petits fragments oxidants i 5 fragments d'obra cuita

SEPULTURA 6

Tipologia: Possible caixa de lloses

Conservació: Seccionada per la meitat a causa de l'erosió, i espoliada

Descripció: Fossa rectangular, tan sols es conserva la llosa vertical de la capçalera, molt baixa, els laterals han desaparegut

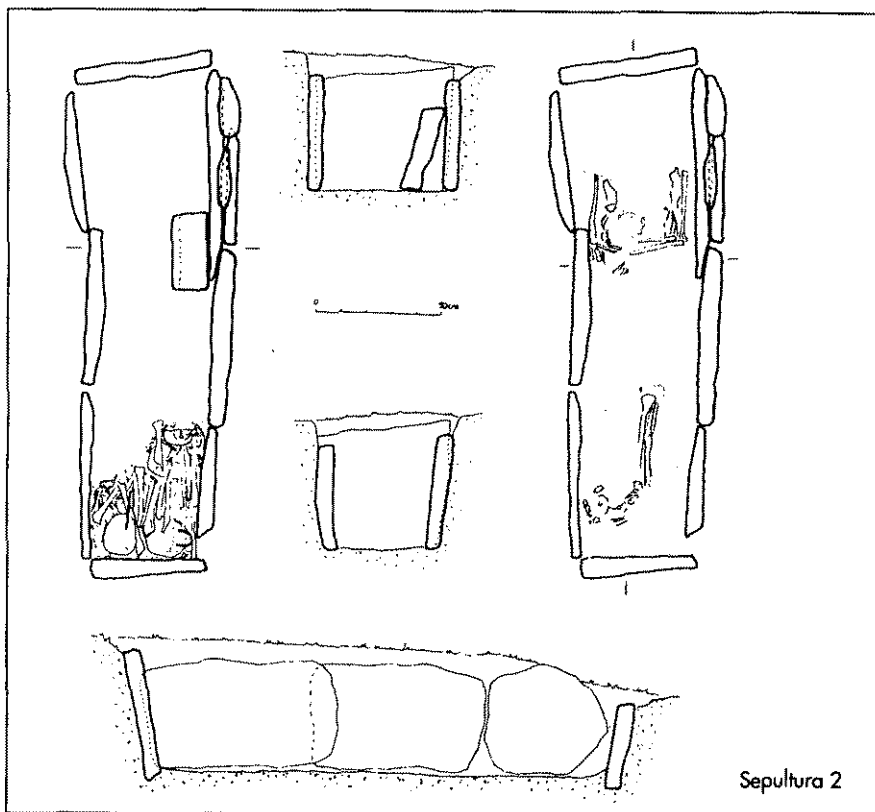
Orientació: 280° est-oest

Inhumació: Esquelet incomplet, possible adult en decúbit supí amb els braços creuats damunt la pelvis, es conserva la meitat superior per damunt la pelvis

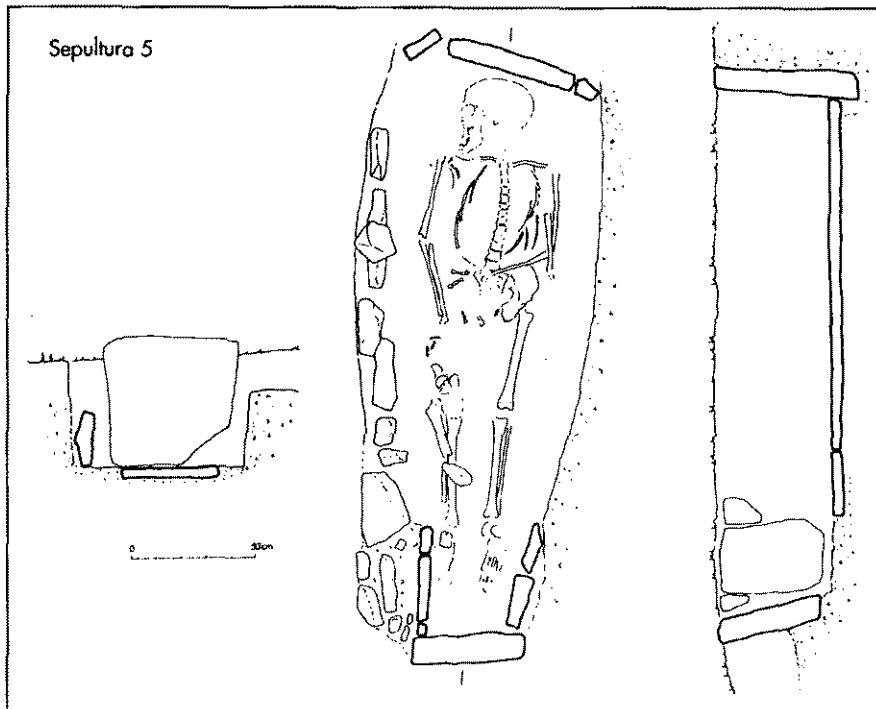
Material: Res

SEPULTURA 7

Tipologia: Caixa de lloses

Sepultura 2

Conservació: Ha estat espoliada i l'estructura parcialment desapareguda

Descripció: Caixa rectangular excavada en el terreny natural i delimitada amb lloses verticals, només se'n conserva la de la capçalera i la del lateral esquerre, molt llarga

Orientació: 230° est-oest

Inhumació: Reutilització. Amuntegament d'ossos inconnexos barrejats amb pedres a la part central de la tomba

Material: Res

SEPULTURA 8

Tipologia: Caixa rectangular de lloses

Conservació: Bona, amb l'estructura força intacte. Espoliada

Descripció: Caixa rectangular feta amb dues lloses a cada lateral, una molt llarga, i una a cada tancament sobrepassant l'amplada de la caixa. El fons és fet mitjançant un llit de lloses planes

Orientació: 280° est-oest

Inhumació: Correspon a un adolescent. Reutilitzada, amb un amuntegament d'ossos als peus de la tomba i tres cranis dispersos. No va aparèixer cap esquelet ben disposat

Material: Entre la terra del reompliment, s'hi han trobat nombrosos i petits fragments de ceràmica oxidant i restes d'obra cuita. És de destacar,

però, la troballa entre l'amuntegament d'ossos d'una conta de collaret de pasta vítria de color blau clar

SEPULTURA 9

Tipologia: Caixa de lloses

Conservació: Parcialment destruïda

Descripció: Caixa suposadament rectangular, conserva una llosa llarga del costat dret i una curta de l'esquerre, i la pedra arrodonida de tancament als peus

Orientació: 286° est-oest

Inhumació: Reutilitzada, apareix un nivell superior amb diversos ossos amb terra remoguts, i un segon nivell, per sota d'aquest, on trobem la meitat inferior d'un esquelet d'adult en decúbit supí des de la pelvis fins als peus, amb els ossos molt afectats i amb la mancança d'alguns

Material: Juntament amb les terres del reompliment van aparèixer diversos minúsculs fragments ceràmics oxidants i d'obra cuita, un gran fragment de tegulae, i una possible agulla fragmentada de bronze amb cabota aplanada amb perforació central, entre els ossos del nivell superior

SEPULTURA 10

Tipologia: Caixa de lloses infantil

Conservació: Parcialment destruïda per la degradació del terreny i el saqueig

Descripció: Només es conserven les

llosetes de la capçalera i peus. El fons és fet d'un llit de dues lloses planes

Orientació: 280° est-oest

Inhumació: No van aparèixer restes, tan sols un fragment d'os llarg entre les terres remogudes

Material: Res

SEPULTURA 11

Tipologia: Possible caixa de lloses

Conservació: Estructura destruïda per l'erosió i el saqueig

Descripció: Fossa excavada al conglomerat molt erosionada, es conserven dues petites lloses als laterals de la capçalera, on tanmateix apareix una acumulació de lloses, fruit potser del desmuntatge de la tomba

Orientació: 272° est-oest

Inhumació: Molt deficient i degradat. Individu estirat en decúbit supí, manquen ossos, amb clares senyals d'haver estat remoguts

Material: Entre la terra de reompliment, trobem pocs fragments informes molt rodats de ceràmica oxidant

PARAL-LELS I CRONOLOGIA

Pel que fa a la tipologia de les tombes, essencialment la cista de lloses rectangular, en tenim diferents paral·lels, alguns d'ells molt propers dins la comarca: les tres tombes del Collet del Cargol (Sant Mateu de Bages) datades de finals del segle VI inicis del VII, a partir d'una sivelleta de cinturó de bronze (SÁNCHEZ 1992); la necròpoli d'Artés (Bages) del segle VII-VIII, aquesta en relació, però, a un edifici religiós coetani (JULIA 1992); la necròpoli de Coll d'Eres (Sant Llorenç del Munt, Vallès Occidental) del segle VII. Ja a la comarca del Penedès, dalt d'un suau turó, la necròpoli del Camp de l'Alzina (Torroella de Foix) també dels segles VI-VII, datada també per una sivelleta apareguda dins d'una tomba (BOSCH 1989). Un cas similar serien les nombroses tombes de lloses dels turons de la plana de Vic, també d'entorn del segle VI i VII (OLLICH 1989).

Quant a l'irrisori però significatiu aixovar de les sepultures de la Païssa és de destacar una única dena

de collaret de pasta vítria blava poli-bulada o de cresta gallonada que ens ofereix, però, una cronologia molt bona respecte a la necròpoli de l'entorn dels segles VI i VII.

Comptem amb nombrosos paral·lels peninsulars per aquest tipus de material (MÉNDEZ 1989), més escaduser, però, pel que fa a les nostres comarques. Els més propers cal cercar-los al jaciment de l'Aiguacuit (Terrassa, Vallès Occidental) amb un lot de cinc contes de collaret, totes diferents, datades a finals del segle VI i VII (COLL 1994). També a l'enterrament 98 de la necròpoli del Parc de la Ciutat de Tarragona hi apareixen diferents denes de vidre idèntiques a la nostra i formant part de l'aixovar de l'inhumat, datades a principis del segle VI (TED'A 1987). Un darrer exemple el trobem en la necròpoli de les Goges (Sant Julià de Ramis, Gironès), on una de les dones enterrades duia un collaret de 13 denes de pasta de vidre, amb una datació, aproximada, de la segona meitat del segle VII (AGUSTÍ 1993).

A partir de les poques tombes excavades a la Païssa, i considerant però la seva gran extensió, veiem que no hi ha cap sobreposició d'enterraments, i sí que per contra existeix un clar i intens reaprofitament de les sepultures (amb cinc casos segurs: sepultures 2, 4, 5, 8 i 9).

Pensem, doncs, que aquest fet respon a la manca de terreny disponible que no permet un creixement en extensió del cementiri, produint la reutilització de velles tombes, d'altra banda clarament visibles i/o senyalitzades, i seguint, potser, vincles familiars i lligams de parentiu.

Per tant, l'evolució cronològica del funcionament del cementiri no sembla ser d'una gran amplitud, per la qual cosa es proposa una datació amb tota seguretat durant els segles VI i VII.

CONSIDERACIONS: EL POBLAMENT I EL TERRITORI DEL BAGES EN ÈPOCA VISIGÒTICA (SEGLES VI-VII)

Tenim força indicis de l'existència de poblament d'època visigòtica al Bages. D'una banda mitjançant la presència de nombroses necròpolis i enterraments d'aquest període. Avui dia comptem amb 9 necròpolis segures corresponents al període visigòtic escampades per tota la comarca (MAPA 1). Totes excepte una, l'anteriorment citada de la basílica d'Artés, es localitzen isolades en indrets aturonats i muntanyosos, on la tipologia de les sepultures (LÀMINA 1) és principalment la cista de lloses rectangular: la Païssa, el Ser-

rat Rodó (Santpedor) amb sis tombes en caixa pot ser datat dins el segle VII per una sivella, igual que les tombes de Sobirana (Balsareny), on apareix també una sivella (DAURA 1983). Com també al Collet del Cargol (Sant Mateu de Bages) de finals del segle VI i principis del VII.

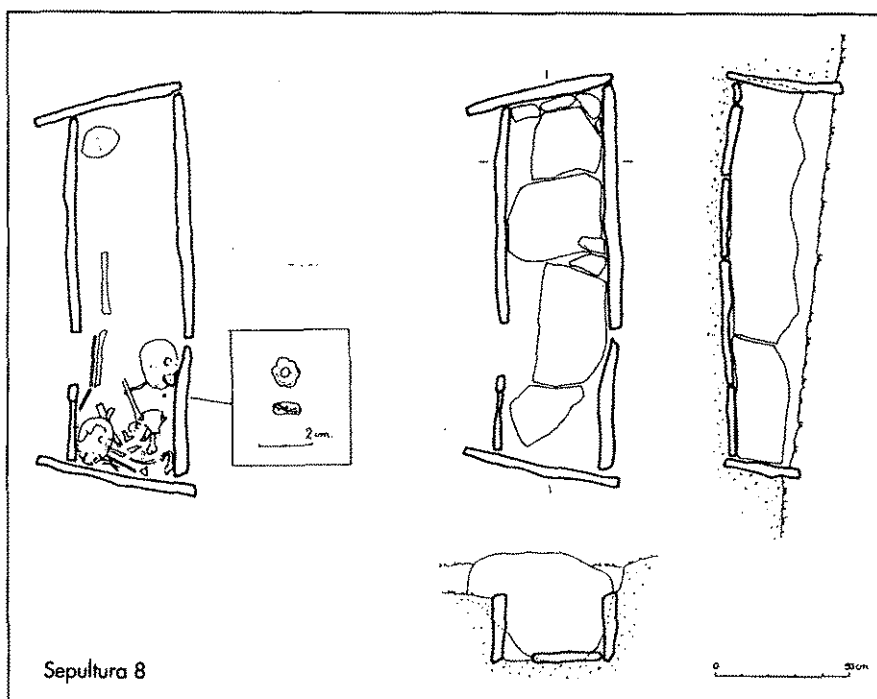
Seguida, en menor nombre, de la cista de lloses de secció triangular als Comtals (Manresa), les Marcetes (Manresa) i Can Paleta (Castellfollit del Boix) (DAURA 1991).

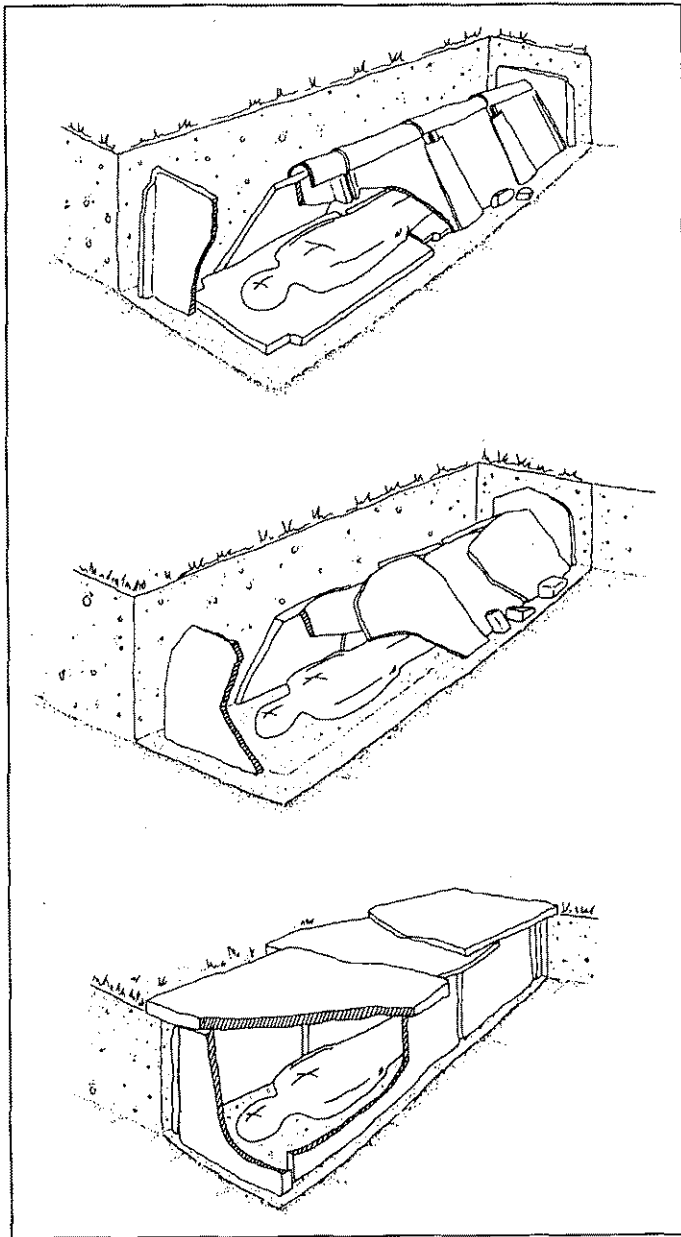
I, finalment, les tombes de tegulae de secció triangular a la basílica d'Artés, i en el conjunt del Puig Cardener (Manresa), amb la localització de 10 enterraments de tegulae, 10 de lloses de secció triangular i 4 de cista rectangular datats entre els segles V i VII (DAURA 1991). Pensem que per la seva entitat, localització i característiques podria tractar-se d'una necròpoli relacionada amb un possible edifici religiós del mateix moment.

L'existència, doncs, d'aquestes petites agrupacions de tombes isolades esdevenen un indicatiu clar de la presència de nuclis d'hàbitat rurals.

Malauradament, els nuclis d'hàbitat visigòtic al Bages ens són pràcticament del tot desconeguts. Comptem ara com ara amb tan sols dos jaciments, que ni de bon tros són representatius i exclusius dels llocs d'assentament d'aquest període. Es tracta de les vil·les romano-imperials de Boades (Castellgalí) i Matacans (Artés), com a cèl·lules d'explotació agrària del territori, que es continuen ocupant al llarg del segle III i fins al VI o VII. I fins i tot amb una reocupació en el cas de Matacans al segle IX i X (DAURA 1992 a i b).

Podem observar, doncs, com es produeix una continuïtat del poblament hispano-romà al Bages durant els inicis de l'època visigòtica, al llarg de tot el segle VI i començament del VII, com a evolució del conjunt demogràfic preexistent i ocupant àrees rurals. Es fa difícil, però, captar l'entitat d'aquests nuclis i els seus pobladors, d'altra banda clarament continuadors del caràcter hispano-romà del Baix Imperi, així com

Làmina 1:
Reconstrucció de
les diferents
tipologies de
tombes (tegulae,
lloses de secció
triangular i caixa
de lloses) dels
segles V/VI-VII,
localitzades al
Bages.

també el seu règim de propietat i característiques d'explotació.

Es documenta també la presència d'un antic cristianisme rural amb un ritual d'inhumació de tradició romana baix imperial, amb l'existència de tombes de tegulae fins a finals del segle VI i potser inicis del segle VII, moment d'evolució a la caixa de lloses de secció triangular, com a substituïda forçada per la manca de fabricació industrial d'aquest material constructiu. Tenim tan sols un únic cas a la comarca de l'existència d'esglésies rurals del segle VI i VII, es tracta de Santa Maria d'Artés, on les excavacions arqueològiques de 1984 documentaren un temple paleocristià de nau rectangular de 12 x 5 metres i absis de ferradura interior

i semicircular exterior, amb una necròpoli associada, d'unes 10 sepultures corresponents a aquest període, amb tombes de tegulae de secció triangular i cistes de lloses rectangulars, principalment (JULIA 1992).

Aquest cas, únic pel que fa al Bages, comença a ser documentat i estudiat pel que fa al Vallès (COLL 1994), on s'han identificat i excavat diverses basíliques rurals (Sant Menna, Sant Cugat i Sant Pau de Riusec) dels segles V-VII dins la demarcació del bisbat d'Egara, amb una clara estructuració i administració del territori.

Actualment, la cultura material d'època visigòtica al Bages és realment escassa. Pel que fa al material ceràmic d'aquest període a la comar-

ca, la seva presència i el nostre coneixement és pràcticament nul. Tanmateix, l'orfebreria, i especialment les sivelles de cinturó, són un dels aspectes més coneguts del període visigòtic a Catalunya, així com al Bages, on esdevé l'únic element material datador d'aquest període.

Comptem, doncs, amb l'existència de cinc sivelles de cinturó de bronze tant de tradició romano-oriental com germànica; 1 fibula i 1 moneda d'Egica al terme municipal de Súria (SOLER 1985) i la dena de collaret de la Païssa (MAPA 1).

Pel que fa a les sivelles, cal dir que provenen pràcticament totes d'enterraments: la necròpoli del Serrat Rodó (Santpedor), actualment és desapareguda. També en unes tombes a Sobirana (Balsareny) (DAURA 1983). A Salabernada (Artés) es localitzà la placa d'una sivella del tipus liriforme datada durant la primera meitat del segle VII (DAURA 1990-1991).

Al Collet del Cargol (Sant Mateu de Bages), una petita sivella de placa rígida i amb llengüeta en forma d'espina, datada de finals del segle VI i inicis del VII (SÁNCHEZ 1992). En les proximitats del mas de l'Otzet (Granera), i just als límits comarcals, trobem una placa i sivella d'un solcos, de forma rectangular, amb la representació de Daniel a la fossa dels lleons, de mitjan segle VII (ROIG 1994).

Com a fet remarcable destaquem l'existència d'aquestes necròpolis, nombroses arreu de Catalunya, emplaçades en turons, aïllades, sense cap edifici cristià relacionat, i especialment en zones muntanyoses, i en aquest cas concretament dins el territori del Vallès-Penedès-Bages, a les estribacions de la serralada prelitoral, i atribuïdes plenament a l'època visigòtica (inicis del segle VI i durant tot el segle VII).

Coincidint alhora amb el moment de màxim apogeu dels bisbats, el d'Egara en el Vallès, i la profusa difusió i consolidació d'esglésies rurals dins el seu territori, com ara Artés al Bages, Sant Menna, Sant Pau de Riusec, Sant Nicolau d'Arraona i Sant Cugat, al Vallès.

Sepultura 4, caixa de lloses rectangular, saquejada i buidada, segurament, ja de temps antic.

Sepultura 11, l'estructura de la tomba estava destruïda per l'erosió i el saqueig.

Tot plegat, doncs, ens mostra una ocupació del territori i d'aquestes zones de muntanya durant l'època visigòtica, sense poder, ara per ara, donar més explicacions sobre aquests grups poblacionals, ni identificar-ne trets distintius i específics. Les intervencions arqueològiques permetran aclarir i aprofundir el poc coneixement que tenim actualment d'aquest període a les nostres comarques.

BIBLIOGRAFIA

- AGUSTÍ, B. i altres (1993): «Les necròpolis de les Goges (Sant Julià de Ramis, Gironès)», *Tribuna d'Arqueologia 1991-1992*, Barcelona 1993, pàg. 115-128.
- BOSCH I CASADEVALL, Josep M. (1989): *Memòria de l'Excavació d'Urgència a la necròpoli del Camp de l'Alzina (Torrelles de Foix, Alt Penedès)*, Servei d'Arqueologia de la Generalitat, Barcelona 1989.
- COLL I RIERA, J. M. - MOLINA I VALLMITJANA, J. A. - ROIG I BUXÓ, J. (1994): *El període visigòtic al Vallès (segles V al VIII)*, Treball becat per Caixa de Sabadell.
- DAURA, Antoni - GALOBART, Joan (1983): *L'arqueologia al Bages (II)*, col·lecció Les Fonts. Quaderns de Recerca i Divulgació, núm. 6, Manresa 1983, pàg. 86-87.
- DAURA, Antoni - PARDO, Dolors (1992a): «Les excavacions arqueològiques a la vil·la romana de Boades (Castellgalí). Campanyes de 1986 i 1987», a *Miscel·lània d'Estudis Bagençs*, núm. 8, Manresa 1992, pàg. 75-100.
- DAURA, A. - PARDO, D. - PIÑERO, J. (1990-1991): «Notícia sobre la troballa d'una peça de cinturó visigòtic a Salabernada (Artés, Bages)», *Acta Mediaevalia*, núm. 11-12, Barcelona 1990-1991, pàg. 439-446.
- DAURA I JORBA, A. - PARDO I CIRCUNS, D. (1991): «Restes romanes baix imperials a la conca mitjana-alta del riu Llobregat (noves dades per a un panorama poc conegut)», *Estrat*, núm. 4, Igualada 1991, pàg. 37-60.
- DAURA, A. - PARDO, D. - PIÑERO, J. (1992b): «El jaciment arqueològic de Matacans (Artés). Ressenya dels treballs realitzats entre 1988 i 1991», a *Miscel·lània d'Estudis Bagençs*, núm. 8, Manresa 1992, pàg. 147-190.
- JULIA, Josep Ramon - KLIEMANN, Katia (1992): «Excavacions arqueològiques a la plaça Vella d'Artés (Bages)», a *Miscel·lània d'Estudis Bagençs*, núm. 8, Centre d'Estudis del Bages, Manresa 1992, pàg. 35-74.
- MÉNDEZ MADARIAGA, Antonio - RASCÓN MARQUÉS, Sebastián (1989): «Los visigodos en Alcalá de Henares», *Cuadernos del Juncal 1*, Alcalá de Henares 1989.
- OLLICH, Imma - RAURELL, Sebastià (1989): «Tombes de lloses als turons de la plana de Vic: una població alt-medieval per cristianitzar?», *Acta Mediaevalia*, núm. 10, Barcelona 1989, pàg. 223-250.
- ROIG I DEULOFEU, Albert (1994): *Dues sive lles del segle VII al Vallès*, (en premsa).
- SÁNCHEZ, Eduard (1992): *Memòria de l'Excavació d'Urgència al Collet del Cargol (Sant Mateu de Bages)*, Servei d'Arqueologia de la Generalitat, Barcelona 1992.
- SOLER, Pau (1985): *Súria, el meu poble*, 1985, pàg. 38-39.
- TED'A (1987): «Els enterraments del Parc de la Ciutat, i la problemàtica funerària de Tàrraco», *Memòries d'Excavació 1*, Tarragona 1987.

**Albert Roig i Deulofeu
Jordi Roig i Buxó**

Arqueòlegs i
llicenciats en història medieval